

VENKOVSKÁ KRAJINA 2015

13. ROČNÍK
MEZINÁRODNÍ MEZIOBOROVÉ KONFERENCE

SBORNÍK REFERÁTŮ Z KONFERENCE KONANÉ DNE 22. - 24. KVĚTNA 2015 V HOSTĚTÍNĚ,
BÍLÉ KARPATY, ČESKÁ REPUBLIKA

V ROCE 2015 VYDALA
ČESKÁ SPOLEČNOST PRO KRAJINNOU EKOLOGII
REGIONÁLNÍ ORGANIZACE CZ-IALE
V NAKLADATELSTVÍ A VYDAVATELSTVÍ
LESNICKÁ PRÁCE, s.r.o.

ISBN 978-80-7458-070-3

ZMĚNY STRUKTURY VENKOVSKÉ KRAJINY ČESKÉ REPUBLIKY – PŘÍPADOVÁ STUDIE VYSOKOMÝTSKO

THE RURAL LANDSCAPE STRUCTURAL CHANGES OF THE CZECH REPUBLIC
– CASE STUDY VYSOKOMÝTSKO

Veronika Doskočilová, Milada Šťastná¹

¹ Ústav aplikované a krajinné ekologie, Agronomická fakulta Mendelovy univerzity v Brně,
Zemědělská 1, 613 00 Brno

e-mail: veronika.doskocilova@mendelu.cz., milada.stastna@mendelu.cz

ABSTRACT

The paper deals with landscape changes of macrostructure and microstructure in Vysokomýtsko microregion which is designed as one of the six case studies of the „Landscape memory as a rural heritage“ project. This project focuses on identification of a local identity and creates a theoretical base applicable in territorial planning. The changes of the landscape macrostructure are evaluated based on the statistical data. The changes of the landscape microstructure are compared based on old maps, aerial pictures and field investigation. It is clear from the achieved results that the landscape structure did not basically change. It is shown from a low change index that it only occurred to its fluctuation.

Key words: landscape changes, landscape memory, macrostructure, microstructure, Czech Republic.

ÚVOD

Česká kulturní krajina prodělala na počátku druhé poloviny 20. století řadu změn, ale ani v současnosti není krajina zcela neměnná. Krajinné změny jsou převážně měřeny pomocí srovnávacích metod. Jsou však tyto metody dostatečně vypovídající? Je poměrně snadné analyzovat kvantitativní a kvalitativní změny v krajině, nicméně šetření sociálních a mentálních aspektů jsou vzácná. Rozdílné výsledky ukazují, jak důležitý je komplexní přístup (LIPSKÝ 2014). Hodnocení venkovské krajiny tedy musí být komplexní syntézou, včetně názorů a vzpomínek místních obyvatel (LINCOVÁ et al. 2014). Krajina je nedílnou součástí charakteristiky každého místa. Vnímání krajiny s tím spojené je často zásadní pro vytváření místní identity (TAYLOR & LENNON 2012). Právě tato lokální identita spojena s kulturní krajinou hraje klíčovou roli v rozvoji venkova. Paměť krajiny tak může být jedním z motivačních faktorů. Z tohoto důvodu je důležité zachytit mizející svědectví kulturní krajiny (JONES 2003) a zachovat ho pro budoucí generace (VAVROUCHOVÁ et al. 2014).

METODIKA

Příspěvek se zabývá změnami makrostruktury a mikrostruktury krajiny mikroregionu Vysokomýtsko, který je řešen jako jedna z šesti případových studií projektu „Krajinná paměť jako dědictví venkova“, který se zaměřuje na identifikaci unikátní místní identity a vytváří teoretický základ použitelný v územním plánování (LINCOVÁ et al. 2015). Cílem tohoto příspěvku je představit případovou studii obce Bučina jako dílčí analýzu mikroregionu Vysokomýtsko. V krajinné struktuře lze rozlišit několik vrstev. Analýza primární struktury krajiny byla zaměřena na přírodní podmínky - geologii, morfologii,

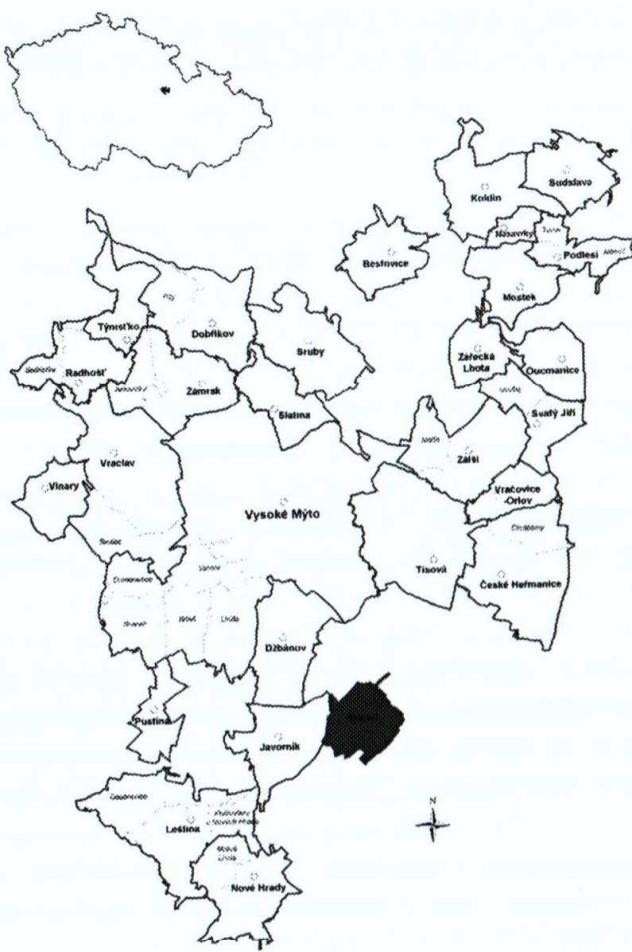
pedologii, hydrologii a klimatologii. Analýza sekundární struktury krajiny byla hlavním zdrojem informací o historii a struktuře osídlení, demografickém vývoji a socioekonomických charakteristikách. V rámci terciální struktury krajiny proběhla analýza paměti krajiny, genia loci, krajinného rázu, ochrany přírody a tradic (VAVROUCHOVÁ et al. 2014).

Makrostruktura krajiny je spojená mimo jiné s využitím půdy. Změny makrostruktury je možné hodnotit na základě tvrdých dat. V příspěvku vychází hodnocení makrostrukturních změn v krajině ze statistik Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (1845-2000) - Databáze LUCC Czechia. Hlavní změny v jednotlivých obdobích byly hodnoceny dle Vývoje využití ploch v Česku (BIČÍK et al. 2010). Podíly jednotlivých kategorií byly sledovány v letech 1845, 1948, 1990 a 2000. V rámci příspěvku byla tato databáze ještě doplněna o data Českého statistického úřadu za rok 2013 (ČSÚ). Mikrostruktura krajiny je rozhodující pro krajinné vnímání, estetiku a propustnost krajiny. Změny krajinné mikrostruktury byly hodnoceny na základě starých map (Laboratoř geoinformatiky), leteckých snímků a zkušeností z terénu.

VÝSLEDKY

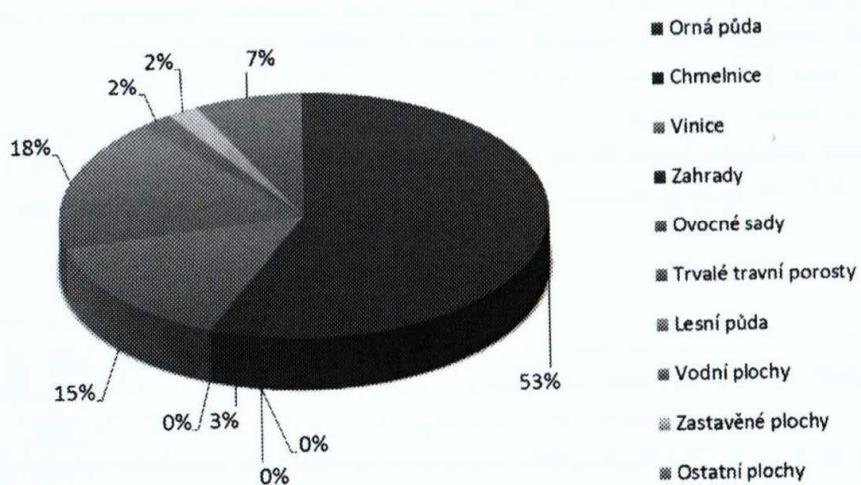
Ze správního pohledu je mikroregion Vysokomýtsko dobrovolným svazkem obcí v Pardubickém kraji se sídlem ve Vysokém Mýtě (Obr. 1). Území mikroregionu se rozprostírá na ploše téměř 20 000 ha. Povrch mikroregionu je členitý a má ráz pahorkatiny s průměrnou nadmořskou výškou okolo 350 m n. m. Vysokomýtsko je nejteplejší a nejsušší oblastí v Pardubickém kraji. Oblast mikroregionu spadá do hlavního povodí řeky Labe. Vysokomýtsko je mikroregionem s největším podílem zemědělské půdy v Pardubickém kraji. Lesnatost území je celkem malá a roztroušená. Větší lesní plochu lze najít pouze na severu mikroregionu (DOSKOČILOVÁ & VAVROUCHOVÁ 2014).

Mikroregion Vysokomýtsko se skládá z 28 obcí a žije v něm více než 21 000 obyvatel. Tři čtvrtiny z obcí tvoří vesnice s maximálně 500 obyvateli. Mikroregion Vysokomýtsko představuje mezilehlý venkov, jeden z typů venkovských oblastí dle polohy venkovských obcí. V mikroregionu se nachází pouze jedno malé město, a to Vysoké Mýto. Vysoké Mýto je šesté největší město Pardubického kraje. Katastrální výměra obce činí celkem 4 402 ha. Vysoké Mýto je obcí s rozšířenou působností a žije v něm 12 436 obyvatel.

Obr. 1: Vymezení mikroregionu Vysokomýtsko a obce Bučiny v České republice (vlastní zpracování)

Většinu území mikroregionu tvoří nestabilní plochy orné půdy (53 %). Mezi stabilizující složky patří lesní porosty (18 %), louky a pastviny (15 %). Trvalé kultury a vodní plochy se na území mikroregionu nenacházejí nebo se vyskytují minimálně (Obr. 2).

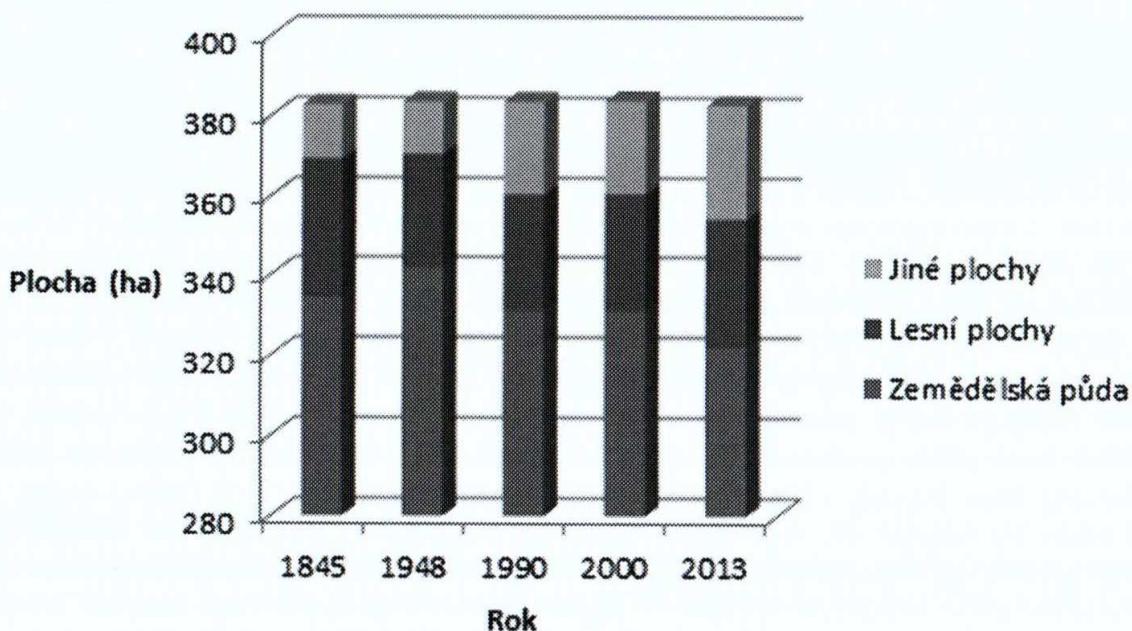

Obr. 2: Land use mikroregionu Vysokomýtsko v roce 2013 (Zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování).

Krajinou matrici mikroregionu tvoří orná půda, která splňuje kritérium spojitosti a je v krajině rovnoměrně rozložena. Lesní enklávy jsou tvořeny převážně jehličnatými monokulturami vyskytujícími se nejvíce v severní části území. Krajina mikroregionu je fragmentovaná komunikacemi. Hlavní bariéru tvoří silnice I. třídy E442, která protíná území od západu k jihovýchodu. Koridorem je také řeka Loučná.

V rámci mikroregionu byla podrobněji řešena obec Bučina, která se nalézá 7 km jihovýchodně od Vysokého Mýta (Obr. 1). Žije v ní 228 obyvatel. Katastrální území obce se rozprostírá na ploše 383 ha. První zmínka o této obci pochází z roku 1167.

V roce 1845 zabírala orná půda v Bučině 305 ha (80 %) a lesní půda 35 ha (9 %). V roce 1948 (za téměř sto let) dosáhla orná půda svého maxima 320 ha (83 %), ale naopak lesní půda poklesla o 6 ha. V následujícím období komunistického režimu se snížila plocha orné půdy v Bučině až na 280 ha (73 %). V období transformace se však výměra orné půdy znova zvyšuje o 19 ha (78 %). Tento vývoj zemědělského půdního fondu lze vysvětlit zejména změnou zemědělské politiky v České republice. V roce 2013 zabírala orná půda plochu 289 ha (75 %) a lesy 32 ha (8 %).

Obr. 3: Využití ploch obce Bučina (Zdroj: Databáze LUCC Czechia a ČSÚ, vlastní zpracování).

Katastrální území obce mezi roky 1845 – 1948 bylo stabilní. Došlo k mírnému navýšení výměry orné půdy a trvalých kultur a naopak k poklesu trvalých travních porostů díky změně technologie chovu hospodářských zvířat. Změny po roce 1948 (období komunismu) jsou spojeny se scelováním malých pozemků, likvidací rozptýlené zeleně, narovnáváním vodních toků a snížením biodiverzity. V tomto období krajina ztratila mnoho ze své estetické hodnoty. Naopak v období 1948-1990 došlo k poklesu orné půdy a ostatních ploch. V transformačním období 1990 – 2000 nebyly realizovány větší změny ve struktuře krajiny. V tomto období však došlo k rozsáhlé restituci majetku a privatizaci. Po roce 1990 došlo také k nárůstu lesních a jiných ploch na úkor zemědělské půdy.

Tab. 1: Vývoj indexu změny ve sledovaných obdobích (Zdroj: Databáze LUCC Czechia a ČSÚ, vlastní zpracování).

Rozdíl let	OP	TK	TTP	LP	VP	ZP	OstP	Index změny
1845 - 1948	15	4,7	-12,4	-6	-0,3	2,7	-2,9	5,7
1948 - 1990	-39,4	2,2	26,6	0,5	0	1,7	8,4	10,3
1990 - 2000	19,1	0	-19	0,1	0	0	0	5
2000 - 2013	-10	2,7	-1,7	2,7	1	0,4	4	2,9

Vysvětlivky k Tab 1: OP – orná půda, TK – trvalé kultury, TTP – trvalé travní porosty, LP – lesní plochy, VP – vodní plochy, ZP – zastavěné plochy, OstP – ostatní plochy, záporné znaménko „-“ - úbytek dané kategorie ve sledovaném období

Index změny popisuje celkovou intenzitu vývoje využití ploch na katastrálním území obce Bučina v pěti obdobích (Tab. 1). Index změny může nabývat hodnoty 0 – 100. Čím nižší je index změny, tím je krajina daného území stabilnější a v časovém rozmezí nenastaly velké změny v rozloze jednotlivých kategorií využití (BIČÍK et al. 2010). Z tabulky je patrné, že území obce Bučina je dle indexu změny území stabilní. Velikost indexu změny se pohybuje v rozmezí 3 až 6. Pouze v období mezi roky 1948 – 1990 je index změny vyšší. Velikost indexů však může být ovlivněna rozdílnými délками období.

Proměny krajiny byly sledovány také na základě dochovaných mapových podkladů. Müllerova mapa z roku 1720 předkládá jen hrubé zhodnocení krajinné struktury, ale již na této mapě je obec Bučina znázorněna. Souborná mapová díla I., II. a III. mapování a stabilního katastru podávají o krajině již základní informace. V rámci I. vojenského mapování žel leží obec Bučina na hranici dvou mapových listů. Horní list je ve spodní části poškozený a některé informace o obci chybí. Přesto jsou na této mapě patrné lesní plochy v jihozápadní části katastrálního území. Velkou část území obce zaujímá orná půda protkaná sítí cest. Na mapách II. vojenského mapování zůstaly zachovány lesní porosty v jihozápadní části katastrálního území obce Bučina stejně jako orná půda. Na mapách III. vojenského mapování se nevyskytují žádné větší změny. Lesní plochy přetrvávají stejně jako orná půda v okolí obce. Kolem hlavních silnic jsou na mapě znázorněny aleje ovocných stromů. V mapě stabilního katastru obce Bučina lze jasně rozlišit také vodní plochy, které se nacházely v daném území. V současné době se v Bučině nachází pouze požární nádrž na místě bývalé Louže (DOSKOČILOVÁ et al. 2014).

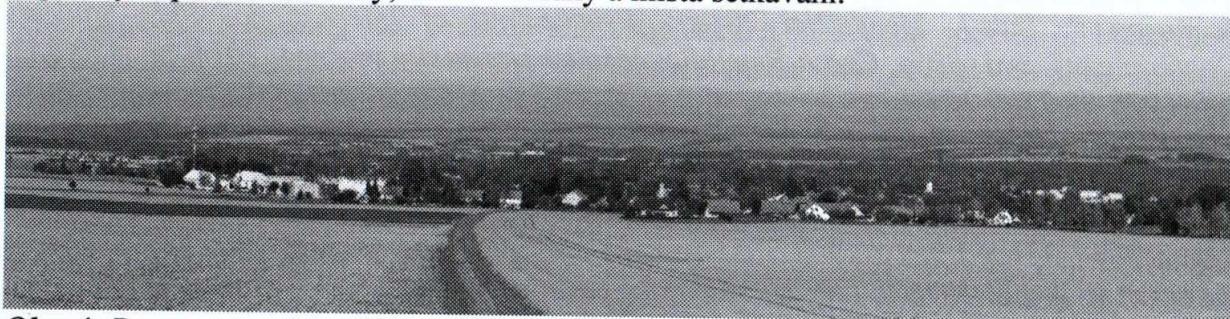
Porovnáním současného stavu území s historickými mapami je zřejmé, že okolní krajina nebyla výrazným způsobem změněna. Základní typy krajinných struktur zde podle Zonnevelda tvoří mozaiku (SKLENIČKA 2003). Matricí sledovaného katastru obce Bučina lze označit ornou půdu, která vykazuje největší rozlohu a vyznačuje se nejvyšší spojitostí v celém území. Jedná se tedy spíše o labilní území, pro které je typická menší biologická rozmanitost. Na jihozápadně území jsou významnými ploškami lesy většinou s kontrastním přechodem v obdělávanou půdu. V území se dále nacházejí další enklávy - louky a pastviny a rozptýlená zeleň. Důležitými uměle vytvořenými koridory jsou komunikace a polní cesty lemované stromořadími.

ZÁVĚR

Mikroregion Vysokomýtsko byl vybrán jako referenční srovnávací území, ve kterém se krajina měnila pouze minimálně. Na základě analýzy studovaného území bylo dle indexu

změny zjištěno, že území obce Bučina (Obr. 4) lze považovat za stabilní. V rámci katastru obce Bučina se jedná o kontinuální vývoj území bez výraznějších změn matrice či způsobu jejího obhospodařování. Katastrální území Bučiny je tvořeno mozaikou polí fragmentovanou sítí komunikací III. třídy a polních cest. Krajinné enklávy se nacházejí v jihozápadní jižní až jihovýchodní části území v podobě lesů a luk. V jihovýchodní části území jsou přechody nekontrastní. Naproti tomu v jihozápadní části území spíše kontrastní, vzhledem k tomu, že na pole navazuje přímo les bez přechodového keřového pásmo. I když v rámci makrostruktury nejsou patrné výraznější rozdíly, v paměti místních obyvatel se krajina měnila.

Na základě dílčích analýz struktury krajiny byly v obci prováděny polostrukturálnizované rozhovory s lidmi, kteří znají místní historii a vývoj krajiny. Byly tak získány důležité informace o změnách v okolí obce. V rámci spolupráce byly také získány fotografie, staré mapové podklady a další materiály. Na podkladě těchto rozhovorů byly do map doplněny např. místní názvy, emoční vztahy a místa setkávání.

Obr. 4: Panoramatický pohled na obec Bučina (© Doskočilová).

Vývoj krajiny v katastrálním území obce Bučina je kontinuální, neboť v průběhu sledovaných období nedocházelo k výraznější změně matrice ani způsobu jejího obhospodařování. Přesto téměř každý z rodáků obce najde v krajině něco, co mu v ní chybí. Tato chybějící paměť krajiny se ale pomocí „Moderní kroniky obce“ může dochovat pro budoucí generace nejen ve vzpomínkách.

Poděkování

Tento příspěvek je dílčím výsledkem projektu „*Krajinná paměť jako dědictví venkova – změny kulturní krajiny v mentálním obraze jejich obyvatel*“. Projekt (TD 0202211) je řešen s finanční podporou Technické agentury České republiky.

LITERATURA

- BICÍK et al. (2010): *Vývoj využití ploch v Česku*. – Česká geografická společnost, Edice Geographica, Praha, 250 p. ISBN 978-80-904521-3-8.
- Český statistický úřad, *Územní charakteristika obce v letech 2001 až 2013 [online]*, ČSÚ, 2001 - 2013. Dostupná na: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tbparam.jsp?voa=tabulka&cislotab=MOS+B01&vo=tabulka&kapitola_id=5
- Databáze LUCC Czechia: *Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (1845–2000)*. Ivan Bičík a kolektiv, Přírodovědecká fakulta a Univerzity Karlovy v Praze. Dostupné z: <http://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/lucc/index.php?scn=2>.
- DOSKOČILOVÁ V. & VAVROUCHOVÁ H. (2014): *The landscape structure of Vysokomýtsko micro-region*. – In: Lincová H. & Vaishar A. [eds.], *European countryside within the post-industrial society*. 1. vyd. Mendel University in Brno: Mendel University Press, pp. 41. ISBN 978-80-7509-006-5.

- DOSKOČILOVÁ V. et al. (2014): *The changes of czech cultural landscape in the intermediate countryside.* – In: Polák O., Cerkal R. & Škarpa P. [eds.], MendelNet 2014 - Proceedings of International PhD Students Conference. 1. vyd. Brno, Czech Republic: Mendel University in Brno, pp. 345-349. ISBN 978-80-7509-174-1.
- JONES M. (2003): *The concept of cultural landscape: Discourse and narratives.* – In: Palang H. & Fry G. [eds.], *Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes.* pp. 21-51. Berlin: Springer. Doi: 10.1007/978-94-017-0189-1_3.
- Laboratoř geoinformatiky Fakulta životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně, Prezentace starých mapových děl z území Čech, Moravy a Slezska [online], ČSÚ, 2001-2014. Dostupný na <http://oldmaps.geolab.cz/>
- LINCOVÁ H. et al. (2015): *Landscape change in mental image of its residents.* – *Poljoprivreda i Samarstvo*, 61:1:99-105. ISBN 0554-5579.
- LINCOVÁ H. et al. (2014): *Identifying Landscape values in a changing countryside of the Bystřicko micro-region: A Case study of the Rožná Village.* In: Polák O., Cerkal R. & Škarpa P. [eds.], MendelNet 2014 - Proceedings of International PhD Students Conference. 1. vyd. Brno, Czech Republic: Mendel University in Brno, 2014, pp. 350-353. ISBN 978-80-7509-174-1.
- LIPSKÝ Z. (2014): *Historical development of the Czech rural landscape: Implications for present landscape planning.* – *Problemy ekologii krajobrazu* 36:150-161.
- SKLENIČKA P. (2003): *Základy krajinného plánování.* – 2. vyd. Praha: Naděžda Skleničková, 321 p. ISBN 80-9032-061-9.
- TAYLOR K. & LENNON J. (2012): *Managing cultural landscapes.* – London: Routledge.
- VAVROUCHOVÁ H. et al. (2014): *Landscape memory and rural identity.* – In: Lincová H. & Vaishar A. [eds.], *European countryside within the post-industrial society.* 1. vyd. Mendel University in Brno: Mendel University Press. pp. 61-63. ISBN 978-80-7509-006-5.